

POSTAVENÍ ŽENY VE VIETNAMSKÉ TRADIČNÍ RODINĚ

(V OBDOBÍ OD 10.-19. STOLETÍ)

1. CHARAKTERISTICKÉ RYSY VIETNAMSKÉ RODINY

Rodina bývá definována jako skupina osob přímo spjatých příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou zodpovědní za výchovu dětí.¹ Rodina je původní a nejdůležitější sociální skupinou a institucí, která je považována za základní stavební kámen sociální struktury i za základní ekonomickou jednotku. Je založena na legitimním soužití muže a ženy, přičemž mezi nejvýznamnější funkce rodiny patří zajištění reprodukce (rození dětí), socializace (výchova) dětí, předávání platných kulturních vzorů a zachování kulturního vývoje.

Tradiční vietnamská rodina se vyznačovala následujícími vlastnostmi:

Byla polygamní, resp. polygynní. Mnohoženství se ve Vietnamu rozšířilo od 11. století a bylo legitimní až do roku 1945. Polygynie je příbuzenské pravidlo, které umožňuje muži, aby měl více než jednu manželku, bývala obvykle vyhrazena pro starší a mocné muže (ve Vietnamu byla rozšířena především ve vrstvě aristokracie) a přinášela s sebou značné výhody, především možnost mít více dětí a také posílení ekonomické situace muže, kterému byly jeho manželky povinny zajistit dostatečnou podporu svou prací.

Manželství ve Vietnamu nevycházelo z premisy romantické lásky, ale z nutnosti zajištění potomků, především mužského pohlaví, kteří by pokračovali v linii rodu. Z tohoto důvodu byla sňatku věnována značná pozornost ze strany rodiny a příbuzenstva. Cílem bylo nejen zajistit potomky, ale pomocí sňatku docílit i lepšího sociálního statutu rodiny.

Vietnamská tradiční rodina byla patriarchálního typu, tj. veškerá moc byla soustředěna v rukou otce, který stál v čele rodiny. Původně byla jeho moc nad ostatními členy rodiny absolutní, přičemž mohl své děti prodat, pronajmout nebo je dát jako zástavu dluhu svým věřitelům. Toto právo mohl uplatňovat i vůči své manželce. Hlavní povinností dětí a

¹ Giddens A., *Sociologie*, Praha, Argo, 1999, str. 156.

manželek bylo projevovat mu úctu a svou prací přispívat k rozšíření majetku rodiny. Otec měl také právo rozhodovat o osudu svých dětí, tj. angažoval se v jejich výchově, práci i ve výběru životního partnera. Kromě toho byla vietnamská rodina patrilineární, tj. děti nesly jméno svého otce a majetek se dědil v mužské linii, i když za určitých podmínek měla právo na majetek i dívka, avšak toto privilegium jí bylo v 19. století odebráno ustanovením v zákoníku *Gia Long*. Ve vietnamské společnosti měl každý jedinec dvě rodiny (*hai họ*): rodinu z otcovy strany neboli „vnitřní příbuzné“ (*họ nội*) a rodinu z matčiny strany neboli „vnější příbuzné“ (*họ ngoại*).² Obě rodiny byly stejně významné a každý jim musel projevovat patřičnou úctu.

Vietnamská rodina byla většinou neolokální, tj. nově vzniklý manželský pár se stěhoval do nové domácnosti, na nové místo. Ovšem existovaly výjimky, nejstarší syn a jeho manželka většinou zůstávali u rodičů muže, aby se o ně ve stáří mohli starat a pokračovat v uctívání předků. Ostatní sourozenci se i za života svých rodičů mohli odstěhovat pryč a založit si své vlastní domácnosti, za předpokladu, že dosáhli věku 15 let³, což bylo z hlediska konfucianismu, který klasifikoval toto jednání jako projev nedostatku synovské úcty, zcela nepřijatelné. Matrilokalita byla také relativně častým jevem, kdy se novomanželský pár usadil v blízkosti rodičů manželky nebo se zeť nastěhoval dokonce rovnou do domu rodičů své ženy. Z hlediska práva a konfuciánských zvyklostí bylo toto jednání nežádoucí, přesto však tento typ soužití přetrvával až do 19. století.

Nejčastějším typem rodiny v Asii byla rodina rozšířená, tj. v jedné domácnosti žijí kromě obou rodičů a jejich dětí i další blízcí příbuzní. Co se týče počtu, rodiny z vyšších vrstev byly většinou početné, protože jejich finanční zázemí umožnilo rodině uživit velký počet členů, tj. byly to rodiny rozšířené. Děti nesměly opustit dům rodičů, což bylo také dáno neochotou rodiny přerozdělit majetek mezi své členy. K tomu by nutně muselo dojít v momentě, kdy by někdo chtěl založit svou vlastní domácnost, což by ve svých důsledcích znamenalo zmenšení rodinného jmění. Tento typ rodiny však nebyl ve Vietnamu příliš rozšířený. Morální imperativy v těchto rodinách vycházely z konfucianismu, a proto je někteří vietnamští autoři nazývají rodinami konfuciánskými - *gia đình nhà nho*.⁴ Rodiny rolnického lidu, tzv. *gia đình trung nông*⁵, byly většinou malé, tj. byly rodinou nukleární (tvořenou

² Nguyễn Văn Huyền, *The Ancient Civilization of Vietnam*, Hanoi, The Gioi Publishers, 1995, str. 21.

³ Zákoník dynastie Le stanovoval věk způsobilosti na 15 let.

⁴ Trần Đình Hượu, *Gia đình và giáo dục gia đình*, str. 71. In: Tương Lai (Ed.), *Những nghiên cứu xã hội học về gia đình Việt Nam*, Hà Nội, NXB Khoa Học Xã Hội, 1996, str. 335.

⁵ Tamtéž.

příslušníky dvou generací – rodičů a jejich dětí). Děti po smrti svých rodičů většinou opouštěly společný dům a zakládaly si své vlastní domácnosti jinde. Tuto tendenci navíc posilovala špatná ekonomická situace na venkově, která lidem nedovolovala zakládat početné rodiny. Je však nutné podotknout, že toto odloučení rodičů a dětí žádnou stranu nezbavovalo práv, ale ani závazků, které měly vůči sobě. Zatímco v Číně byl nejzákladnějším rodinným vztahem vztah mezi otcem a synem, ve Vietnamu byla rodina postavena především na vzájemném vztahu muže a ženy.

Rozdělení gender rolí přisuzovalo muži dominantní postavení, aktivitu ve společenské sféře a byla mu přidělena role živitele rodiny, zatímco ženě byla vyhrazena péče o domácnost a jakákoli společenská aktivita jí byla odepřena. Osud žen byl ve vietnamské společnosti nejistý a žena neměla velkou možnost ho ovlivnit, z důvodů své závislosti na druhých, ať na rodičích nebo na manželovi. Je však nutné konstatovat, že ačkoli byla vietnamská rodina silně ovlivněna konfucianismem a navíc byla patriarchální, vietnamská žena se v porovnání se ženami v Číně i v tehdejší Evropě těšila nevídané svobodě.

Život vietnamských žen ve středověku lze rozdělit na tři etapy:⁶

- 1) Jako dcera se dívka učí od své matky povinností zručné a schopné manželky, která se jednou bude muset starat o domácnost, přičemž je jí odepřena možnost získat vzdělání ve škole. Matka také dívku zasvěcovala do mateřských úkolů, povinností a způsobů chování v době těhotenství.
- 2) V roli snachy, v době, kdy její manžel ještě nedospěl a nezaložil vlastní domácnost, byla podrobena vedení své tchyně. Bylo to vyčerpávající období, kdy žena neměla žádné pravomoci.
- 3) V roli manželky a paní domu byla považována za hlavu rodiny a těšila se respektu jak ve vlastní rodině, tak i mezi sousedy.

2. DĚTI VE VIETNAMSKÉ SPOLEČNOSTI

Jednou z nejdůležitějších povinností ženy bylo dát svému muži děti, a to především syny. Děti se ve vietnamské společnosti těšily lásce a úctě jak svých rodičů, tak i prarodičů. Ve Vietnamu nikdy nebyly známy případy usmrcování novorozenců, ani ženského pohlaví,

⁶ Đặng Nghiê m Vãn, *Đò ng họ, gia ð ình và vai trò phụ nữ*, str. 35. In: *Hội nghị khoa học cán bộ nữ, kỹ yếu hội nghị (lần thứ IV)*, Hà Nội, 1999.

což dokazuje i hlášení Abbé Richarda: „Lidé Tonkinu nemají barbarský zvyk jako Číňané, a to topit děti, které nemohou uživit.“⁷ I nemanželské děti tedy měly právo na život, přičemž bylo zvykem dávat takové děti k adopci buď do rodin, které se nad dítětem slitovaly, nebo samy děti neměly.

Ve vietnamské společnosti se sice bezpochyby dávala větší přednost chlapcům, ale narození dívek bylo na rozdíl od Číny také považováno za radostnou událost. Radost byla o to větší, narodila-li se dívka jako první, protože mohla své matce pomáhat v domácnosti a při péči o mladší sourozence. Dívky ve Vietnamu byly významnou pracovní silou, nebyly ekonomicky závislé na mužích a svou prací mnohdy podporovaly celou rodinu, proto nebyly vystaveny takové diskriminaci jako dívky v Číně. Významnost dívky jako pracovní síly dokazuje i přísloví „Veškeré bohatství se nevyrovná prvorozené dceři.“ (*Ruộng sâu trầu nái không bằng con gái đầu lòng*).⁸ Dětství dívek přesto bylo těžší než chlapců, byly více drženy v blízkosti domova, musely se aktivně podílet na pracích v domácnosti, zatímco chlapci měli více svobody a jejich účast při práci nebyla vyžadována.

Je však nutné připomenout, že ve vietnamské společnosti přesto převládala tendence dívat se na rodiny, které měly pouze dívky a žádné chlapce, svrchu, protože se předpokládalo, že jejich členové museli spáchat něco špatného a pykají za to tím, že se jim nedostalo mužských potomků. Všeobecný postoj preference mužských potomků je také zřetelně vyjádřen v přísloví „Mít jednoho syna znamená něco mít, deset dcer neznámá nic“ (*Nhất nam viết hữu, thập nữ viết vô / Một con trai là có, mười con gái là không có*).⁹ Syn zůstával doma a staral se o své rodiče a o uctívání předků,¹⁰ kdežto žena po sňatku opustila svou rodinu a stala se členkou rodiny svého muže, proto se také často říkávalo „Dívka je dítětem cizích lidí“ (*Con gái là con người ta*)¹¹ neboli „Dívka patří do jiného rodu.“ (*Nữ nhi ngoại tộc*).¹²

⁷ Insun Yo, *Law and Society in 17th and 18th Century Vietnam*, Seoul, Asiatic Research Center, Korea University, str. 80.

⁸ Lê Thị Nhâm Tuyết, *Phụ nữ Việt Nam qua các thời đại*, Hà Nội, NXB Khoa Học Xã Hội, 1975, str. 83.

⁹ Vasiljev I., *Za dědictvím starých Vietů*, Praha, Etnologický ústav AV ČR, 1999, str. 159.

¹⁰ Uctívání předků bylo jednou z hlavních povinností, která připadala mužům, ale za určitých podmínek se ve vietnamské středověké společnosti mohla tohoto úkolu zhostit i dcera, v případě, že v rodině nebyli synové.

¹¹ Nguyễn Văn Chính, *Cấu trúc trọng nam của gia đình và tập quán sinh đẻ của người Việt*, str. 162. In: *Hội nghị khoa học cán bộ nữ, kỹ yếu hội nghị (lần thứ IV)*, Hà Nội, 1999.

¹² Tamtéž.

2.1. POVINNOSTI DCERY STANOVENÉ PRÁVEM

Záležitosti týkající se rodiny, povinností rodičů i dětí byly stanoveny nejen zvyklostmi, ale i v právních kodexech. Z hlediska konfuciánské doktríny a práva byl základním principem určujícím vztah dominance a subordinace mezi rodiči a dětmi princip synovské úcty neboli synovské oddanosti. Vztahy založené na dominanci a submisi značně omezovaly svobodu jedince nejen v rodině, ale i ve společnosti. Od jedince se očekávalo, že bude znát své místo a role, které jsou mu ve společnosti určeny. Avšak žádné postavení není spojeno pouze s právy a privilegii, nebo pouze s nařízenými a povinnostmi, přičemž konfuciánská nauka o vztazích ve společnosti vycházela z jejich oboustrannosti. Přesto však mělo toto učení o dominanci a submisi ve vztazích největší dopad na ženy, kterým bylo z teoretického hlediska vždy připisováno podřízené, nižší postavení a z toho vyplývající povinnosti a práva vůči své rodině a ostatním.

Ve vietnamské společnosti měly dívky vůči svým rodičům stejné povinnosti jako chlapci, tj. musely poslouchat své rodiče a starat se o ně v době nemoci a stáří. V případě, že tak neučinily, byly obviněny z nedostatku úcty vůči svým rodičům.

Dívky byly povinny chránit své rodiče a za určitých okolností měly také právo je mstít.. Děti dále mohly beztrestně zbit násilníka, který předtím zbil jejich rodiče, v případě, že mu nezpůsobily vážnější zranění. Právo zakazovalo dětem usmířit se s vrahem svých rodičů, v případě, že tak učinily, byly odsouzeny k trestu vyhnanství do vzdálené provincie.

Další povinností dětí bylo krýt chyby svých rodičů. Dítě za žádných okolností nesmělo vznést jakákoli obvinění proti svým rodičům (kromě zločinu spiknutí, vzpoury a velezrady), jinak by se provinilo jedním z deseti hrdelních zločinů. Poprvé byl tento zákaz vzájemného obviňování se mezi dětmi a rodiči a manželi stanoven v nařízení panovníka Trần Minh Tônga (vládl 1314-1329) roku 1315. Právo také podporovalo děti v tom, aby podstupovaly tresty místo svých vinných rodičů.

Dívky stejně jako chlapci měly povinnost držet smutek za smrt rodičů po dobu tří let, resp. 27 měsíců. V případě, že dcera již byla provdána, byla povinna držet smutek po dobu pouze jednoho roku, což vyplývalo z přesvědčení, že se dcera po svém sňatku stala členem

jiné rodiny. Život dětí byl v tomto období značně omezen a podroben přísným pravidlům¹³, přičemž tresty za jejich porušení bývaly mnohdy velmi přísné.

2.2. PRÁVA DCERY V RODINĚ STANOVENÉ V ZÁKONÍCÍCH

Ať se děti narodily hlavní či vedlejší manželce, byly všechny považovány za legitimní a měly stejná práva i povinnosti jak za života svého otce, tak po jeho smrti. Pouze v otázce dědictví byly děti vedlejších manželek znevýhodněny.¹⁴ Všechny děti, dívky stejně jako chlapci, měly právo na péči a vzdělání od svých rodičů, kteří byli zodpovědní za výchovu stejnou měrou.

Dcery také měly právo vlastnit i dědit majetek, jak vyplývá z vietnamského přísloví „Když není muž, použijeme ženy.“ (*Vô nam, dụng nữ.*). V tehdejší vietnamské ekonomice, která se soustředila především na pěstování vodní rýže, byla půda chápána jako majetek mající prvořadou cenu. Otázkám majetkových vztahů a vlastnictví půdy byla v právním systému věnována velká pozornost. Značný prostor je věnován otázce dědictví tzv. majetku *huong hoả* (doslovný překlad – kadidlo a oheň). Majetek *huong hoả* je definován jako část movitého a nemovitého dědictví určeného k vykonávání kultu rodičů a jejich předků.¹⁵ Tento majetek byl tvořen vším, co mohlo zajistit příjem nezbytný k uctívání předků, např. rýžoviště, rybníky, stavby, atd. Povinností dědice bylo využívat výnosy z tohoto majetku k udržování a zachování památky svých rodičů a jejich předků. Dědicem býval obvykle muž, a to buď nejstarší syn zesnulého, *đích tử*, nebo vnuk zesnulého, tj. *đích tôn*. Přestože mužští potomci byli ve vietnamské tradiční společnosti bezpochyby více žádaní, ženské dědičky byly natolik rozšířeným fenoménem, že tento zvyk musel být uznán i konfuciánsky orientovanými učenci stojícími v čele společnosti. Poprvé bylo právo ženy zdědit majetek uznáno za vlády krále Lê Thái Tông v období Thiệu Bình (1434-1440), k dalšímu potvrzení tohoto zvyku došlo během panování krále Lê Thánh Tông (1460-1497) a krále Lê Chiêu Tông (1516-1522).¹⁶ Právo ženy na majetek pak bylo následně zakotveno i v právním systému dynastie Lê, jak naznačuje článek 388 zákoníku *Hồng Đức*: „V případě smrti rodičů, kteří po sobě nezanechali poslední vůli, si sourozenci (chlapci i dívky) rozdělí majetek tak, že vyčlení 1/20 majetku jako majetek

¹³ Truchlíci syn nesměl žít veselým životem, nesměl se účastnit svateb, oslav, návštěv či jiných gratulací, aby nepřinesl smůlu druhým. Nesměl pít alkohol, poslouchat veselou hudbu, mít sexuální styk se svou manželkou či konkubínou...

¹⁴ Trần Quốc Vương, *Truyền thống phụ nữ Việt Nam*, Hà Nội, NXB Phụ Nữ, 1972, str. 29.

¹⁵ Nguyễn Văn Huyền, *The Ancient Civilization of Vietnam*, Hanoi, The Gioi Publishers, 1995, str. 48.

¹⁶ Insun Yo, *Law and Society in 17th and 18th Century Vietnam*, Seoul, Asiatic Research Center, Korea University, str. 83.

huong hoả, za jehož spravování bude zodpovědný nejstarší syn.“¹⁷ V případech, že v rodině nebyl mužský potomek, toto právo připadlo ženě, tj. nejstarší dceři (článek 391 – QTHL).¹⁸ Bylo to dáno i tím, že žena sňatkem neztrácela členství ve své rodině, její majetek se nestával automaticky majetkem jejího manžela a ona sama nebyla absolutně integrována do jeho rodiny, pokud neporodila děti. Dívka tedy i po sňatku mohla vykonávat kult předků svých rodičů a nebyla povinna předat majetek *huong hoả* svému manželovi. V tomto případě se také předpokládalo, že dívka neodejde ze svého domova, ale naopak její manžel se nastěhuje do její domácnosti, aby půda zůstala v původní rodině.

Pan Ding Gui, Číňan, který navštívil Vietnam v roce 1688, ve své knize *An Nan Ji You (Cesta do An Namu)* poznamenal, že dívky bez majetku byly ve vietnamské společnosti vystaveny opovržení.¹⁹ V jeho zápiscích je velká pozornost věnována otázkám před-smrtnému dědictví, které se ve Vietnamu pěstovalo více vůči dívkám než chlapcům.²⁰ Dívce, která měla právo dědit, byl tento majetek v podstatě odkázán či dán jako věno při příležitosti její svatby. Jednalo se jak o půdu, tak i o movitý majetek, který si s sebou dívka odnášela do nové rodiny. Tato zvyklost se však objevovala spíše ve vládnoucí vrstvě, přičemž to byl určitý způsob, jak zachovat dosavadní sociální status dcery. U chudého obyvatelstva se dívce v této podobě věno nevyplácelo, protože rodina samotná mnohdy trpěla existenčními problémy, a tak se s rozdělováním majetku muselo počkat až po smrti rodičů. Dívky z těchto rodin také neměly tendenci tento majetek vyžadovat. Vůči mužským potomkům se tento typ před-smrtného dědictví nevykonával, proto si muži nemohli dělat nároky na majetek svých rodičů za jejich života, a z tohoto důvodu mělo mnoho mladých mužů tendenci si brát zajištěné dívky, do jejichž rodiny se pak nastěhovali, což byl také jeden z faktorů zapříčiňujících rozšíření matrilokality ve vietnamské společnosti.

Přenechávání majetku ženám bylo pro Vietnamce výhodné z mnoha důvodů. Chudí, ale nadaní muži si brali ženy s vlastním majetkem za manželky, aby si tak zajistili dostatečné finanční zázemí, které by jim umožnilo se relativně bezstarostně připravit na státní zkoušky; např. Le Nhu Ho, který pocházel z velmi chudé rodiny, si vzal za ženu bohatou dědičku a

¹⁷ Lương Thân, Cao Nãi Quang, Nguyễn Sĩ Giác, Vũ Văn Mẫu, *Quốc Triều Hình Luật*, Trường Luật Khoa Đại Học, Sài Gòn, 1956, str. 159.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Insun Yo, *Law and Society in 17th and 18th Century Vietnam*, Soul, Asiatic Research Center, Korea University, str. 97.

²⁰ Tamtéž.

v roce 1541 se mu podařilo úspěšně složit zkoušky.²¹ Zámožné rodiny odkazovaly majetek dívkám z čistě pragmatického důvodu; aby majetek zůstal v rodině a nepřipadl někomu cizímu.

Konfucianští učenci vnímali právo ženy dědit majetek jako zavrženíhodné a nepřestali trvat na prosazení absolutní patrilinearity. Právo dědit majetek bylo nakonec ženám odepřeno v 19. století zákoníkem *Gia Long*. Ženy mohly zdědit aspoň část majetku pouze v případě, že rodiče zemřeli a neexistoval jiný příbuzný mužského pohlaví, kterému by mohl majetek připadnout.

3. POSTAVENÍ ŽENY V RÁMCI SÁTKU

3.1. VÝBĚR PARTNERA A JEHO KRITERIA

Ve středověkém Vietnamu nebyl sňatek záležitostí pouze dvou lidí, ale byla mu věnována velká pozornost ze strany celé rodiny a příbuzenstva. Láska mnohdy nehrála žádnou roli. Sňatek ve vietnamské společnosti spíše charakterizuje lidové přísloví „Děti se usadí tam, kde jim řeknou rodiče“ (*Cha mẹ đăt đáu con ngòì đắy*). Pokud děti nebyly spokojeny s výběrem partnera, měly pouze jedinou možnost, jak vyřešit jim bezvýchodnou situaci, a to opustit svůj domov a rodinu, což však bylo obecně vnímáno jako projev nevděčnosti a nedostatku synovské úcty, přičemž trestem za toto jednání bylo vydědění.

Velká iniciativa ze strany rodiny byla zapříčiněna především zájmem o zajištění pokračování rodu, tj. zájmem o mužské potomky, kteří by uctívali předky. Z tohoto důvodu byl celibát u mužů naprosto nepřipustný a byl chápán jako projev nedostatku synovské úcty.. Naopak celibát u dívek byl velmi ceněn, především v případech, kdy se dívka neprovdala, aby mohla pečovat o své rodiče či vychovávat své mladší sourozence.²²

Bohatství sice bylo jedním z faktorů, na který se při výběru partnera bral ohled, ale nebylo až tak důležité. Lhostejnost vůči výši majetku charakterizuje vietnamské rčení „Manželství bez ohledu na majetek.“ (*Giá thú bắt lượn tài.*). Důkazem toho také je, že bohaté rodiny měly ve zvyku nabízet ruku svých dcer chudším rodinám, které však měly chytrého

²¹ Tamtéž.

²² Nguyễn Văn Huyền, *The Ancient Civilization of Vietnam*, Hanoi, The Gioi Publishers, 1995, str. 29.

syna, jenž měl velkou naději na úspěch u státních zkoušek. Tchán tedy zorganizoval a financoval vzdělání svého očekávaje, že uspěje, a získá postavení u dvora a tím posílí vliv rodiny.

Spíše než na bohatství se při výběru hledělo na sociální status rodiny, především na postavení ve státní správě, kterému byla věnována značná pozornost. Bylo nezbytné, aby se k sobě nehodili pouze snoubenci, ale obě rodiny, tj. musely většinou pocházet ze stejné sociální vrstvy - *môn đấng hộ đỏi*.²³

Velká pozornost byla při výběru věnována výchování dívky. Ideální žena se totiž ve svém chování měla řídit pravidlem tří poddanství (*tam tông*). Na základě tohoto pravidla musela žena v rodině poslouchat svého otce (*tông phụ*), jako vdaná byla podřízena svému muži (*tông phu*), ovdovělá byla povinna poslouchat svého syna (*tông tử*), tj. *tại gia tông phu, xuât gia tông phu, phu tử tông tử*.²⁴ Dále se od ženy očekávalo, že bude disponovat tzv. čtyřmi ctnostmi (*tứ đức*), tj. aby byla považována za ctnostnou či hodnou (*hiền*), musela se vyznačovat následujícími kvalitami: *phụ dong* (skromnost, ženskost, elegance), *phụ công* (zručnost v ženských pracích), *phụ ngôn* (příjemnost v konverzaci), *phụ hạnh* (požadavek dobrého chování).

Na výše zmíněné ctnosti se kladl velký důraz, jak vyplývá i z následujících přísloví „Ctnost je silnější než krása“ (*Cái nết đánh chết cái đẹp*) nebo „Krásy se člověk nenají.“ (*Sắc đẹp không mài ra mà ăn đượ*).²⁵ Kromě těchto požadavků se při výběru snachy budoucí tchán i tchyně soustředili i na zdravotní stav dívky. U dívek se kladl důraz především na jejich schopnost rodit děti. Nelze také opomenout fakt, že kromě péče o potomky se budoucí snacha měla starat o svou tchyni a tchána, v souladu s příslovím „Snacha získá své pravé rodiče tím, že si ji koupí.“ (*Con dâu mới thật mẹ cha mua về*).²⁶

²³ Toan Ánh, *Văn hoá Việt Nam - những nét đại cương*, NXB Văn Học, Hà Nội, 2002, str. 382.

²⁴ Đỗ Hoà Hối, *Góp thêm ý kiến về vai trò của người phụ nữ Việt Nam trong lịch sử*, str. 299. In: *Việt Nam học (ký yếu hội thảo quốc tế - lần thứ nhất Hà Nội, 15.-17.7.1998) Tập IV*, Hà Nội, NXB Thế Giới, 2001, str. 473.

²⁵ Toan Ánh, *Văn hoá Việt Nam - những nét đại cương*, Hà Nội, NXB Văn Học, 2002, str. 383.

²⁶ Lê Thị Nhâm Tuyết, *Phụ nữ Việt Nam qua các thời đại*, Hà Nội, NXB Khoa Học Xã Hội, 1975, str. 137.

3.2. SVOBODA ŽENY PŘI VÝBĚRU PARTNERA

Svoboda ženy, nejen při výběru partnera, ale i obecně, byla ve vietnamské společnosti determinována ekonomickou situací rodiny a jejím statutem. Ženy pocházející z vyšších vrstev, pro něž byl charakteristický silný vliv konfuciánské morálky, měly velmi malou svobodu při výběru partnera a musely se v tomto ohledu podříditi vůli svých rodičů a vdát se za muže, kterého jí určili. Tyto sňatky byly typické pro rodiny vyšších úředníků působících ve státní správě a pro boháče, kteří se svatbou potomků snažili posílit své postavení nebo získat větší vliv.

Organizace sňatků ve vyšších společenských vrstvách se odehrávala skrze prostředníka (*ông mối, bà mối, mai nhân*). Prostředníkem musela být osoba pokročilého věku, která byla dobře obeznámena s rodinou situací obou stran majících zájem na sňatku. Prostředník byl v dojednávání svatby nutný, protože konfuciánská morálka vyžadovala oddělení dívek a chlapců, jakmile dosáhli deseti let. Jejich výchova a příprava na budoucí život pak probíhala odděleně a tudíž jim zároveň byla odňata možnost vzájemného setkávání. Bylo tedy zcela běžné, že se snoubenci nikdy před svatbou neviděli:

Vietnamské lidové zvyky nebyly na rozdíl od konfucianismu tak rigidní a netrestaly volné vztahy chlapců a děvčat, kteří se mohli během festivalů a svátků společně stýkat, tančit i zpívat, čímž se vytvářely příležitosti se vzájemně poznat a najít si vhodného partnera. Tyto zvyky se však v 15. století, kdy se konfucianismus stal oficiální ideologií, staly nežádoucí, přičemž r. 1471 panovník Lê Thánh Tông vydal edikt, kterým na základě pravidla „Muži a ženy mají být odděleni.“ (*Nam nữ hữu biệt*).²⁷ zakazoval mužům a ženám setrvat ve vzájemné společnosti. Další královský edikt o výchově, který odsuzoval „letmá spojení po způsobu lesních zvířat a ptáků“, byl vydán v 17. století.²⁸ Oběma dekretům, stejně jako mnoha jiným nařízením, se však nepodařilo zásadně změnit zvyklosti panující mezi obyvatelstvem nižších vrstev, protože jak praví přísloví „I nařízení krále se musí sklonit před zvyky vesnice“ (*Phép vua cũng thua lệ làng*). Představitelé vesnic trvali na svých zvycích a argumentovali tím, že kdyby od nich upustili, jistě by vyvolali nevoli a hněv ze strany duchů a božstev, kteří by na vesnice seslaly pohromy v podobě sucha, deště nebo záplav, a tak se ženy

²⁷ Toan Anh, *Văn hoá Việt Nam - những nét đại cương*, Hà Nội, NXB Văn Học, 2002, str. 383.

²⁸ Vasiljev I., *Za dědictvím starých Vietů*, Praha, Etnologický ústav AV ČR, 1999, str. 163.

mohly zcela svobodně pohybovat po vesnici, navštěvovat své sousedy, pracovat na poli, obchodovat na trzích nebo se účastnit vesnických festivalů.

Dívky z chudých poměrů měly tedy větší možnost vybrat si svého partnera samy bez prostředníka, což bylo dáno jejich volností pohybu. Tato svoboda byla v očích cizinců, a především Číňanů, považována za něco netypického a zvláštního. V úvodu knihy *An Nan Zhi Yuan (Vzpomínky na An Nan)* Gao Xiung Zheng poukázal na to, že vietnamské ženy se pohybovaly volně, aniž by se stranily mužů.²⁹ Zvyk dívek vybírat si své partnery byl velmi starý a možná také souvisel s polyandrií, tj. s mnohomužstvím, které dříve pravděpodobně existovalo ve Vietnamu v dobách matriarchátu.

Není proto překvapující, že Abbé Richard řekl o svobodě dívek ve Vietnamu následující větu: „Ty (dívky) si vždy vybíraly manžele podle svého zalíbení, což Číňankám nebylo dovoleno.“³⁰ Ovšem i jejich volba musela být schválena rodiči. Ještě větší svobodu chování však měly ženy v hornatých částech Vietnamu obývaných především národnostními menšinami, jejichž způsob života nebyl tak silně ovlivněn konfuciánskou morálkou jako život Vietnamců v nížinách. Dokazuje to i svědectví Abbého Richarda: „Mezi obyvateli hor...dívky žijí nanejvýš nevázaným způsobem.“³¹ Je však nutné připomenout, že se tato svoboda v chování netýkala žen z vyšších vrstev, jejichž morální imperativy vycházely z konfucianismu.

3.3. VĚK SNOUBENCŮ

Jedno vietnamské přísloví sice pravilo: „Dívky mohou založit rodinu ve 13 letech a chlapci v 16 letech“ (*Nữ thập tam, Nam thập lục*),³² V části zákoníku *Hồng Đức* zabývající se svatebními ceremoniemi byl určen věk chlapců i dívek: chlapci se mohli ženit od 18 let, zatímco dívky se mohly vdávat od 16 let.³³ Většina mladých lidí uzavírala sňatky v době, kdy dosáhli věku patnácti a šestnácti let, ale sňatky mezi dvanáctiletými a třináctiletými dětmi

²⁹ Insun Yo, *Law and Society in 17th and 18th Century Vietnam*, Soul, Asiatic Research Center, Korea University, str. 64.

³⁰ Abbé Richard, 1:116. Převzato z: Insun Yo, *Law and Society in 17th and 18th Century Vietnam*, Soul, Asiatic Research Center, Korea University, str. 56.

³¹ Abbé Richard, 1:107. Převzato z: Insun Yo, *Law and Society in 17th and 18th Century Vietnam*, Soul, Asiatic Research Center, Korea University, str. 81.

³² Toan Ánh, *Văn hoá Việt Nam - những nét đại cương*, Hà Nội, NXB Văn Học, 2002, str. 417.

³³ Phan Đăng Thanh, *Pháp luật hôn nhân và gia đình Việt Nam xưa*, str. 94. In: Phan Đăng Thanh, Trương Thị Hoà, *Pháp luật hôn nhân và gia đình Việt Nam xưa và nay*, TP Hồ Chí Minh, NXB Trẻ, 2000, str. 252.

byly také běžné. Sňatky kolem dvacátého a třicátého roku byly považovány za pozdní. V tomto věku se většinou ženili mladí muži, kteří se účastnili státních zkoušek. Některé rodiny také zasnubovaly své děti ještě před jejich narozením. Tendence provdat či oženit své děti v raném věku byla dána zájmem rodičů zajistit si co nejdříve potomky, kteří by pokračovali v linii rodu.

Velmi častým jevem byla věková nerovnost mezi manželi. Bohaté rodiny měly tendenci vybrat svému malému synovi mnohem starší dívku za ženu. Manželka se pak o svého manžela starala, vychovávala ho a navíc vykonávala různé práce v domácnosti. Tímto způsobem bohatá rodina získávala do domácnosti další pracovní sílu, které nebylo třeba vyplácet mzdu jako služebným. Chudé rodiny tedy dívky vyměnily za svatební dary, jenž mohly mít podobu peněz, šperků či jiných předmětů, jejichž množství určovalo právo. Tento akt by bylo možné označit i za obchod či za transakci mezi dvěma rodinami, protože dívka připadla té rodině, která přišla s lepší a výhodnější nabídkou, resp. s více dary, proto bývá tento typ sňatku ve vietnamštině označen termínem *hôn nhân gả bán* (svatba dát-prodat). Poté, co manžel vyrostl, vzal si za manželku jinou ženu, a jeho první choť strávila zbytek svých dní v ústraní jako obyčejná služebná.

IV. POLYGAMIE (ĐA THÊ)

Větší počet manželek se poprvé objevil v rodinách dynastie Đinh (968-980) a delší dobu zůstal výsadou pouze panovníků. Posléze se polygamie rozšířila ve vrstvě aristokracie a vysoce postavených úředníků. V nižších vrstvách se vyskytovala zřídka, a to z důvodů její finanční nákladnosti. Polygamie byla ve Vietnamu legální až do roku 1945.

Hlavním důvodem polygamie byla touha po mnoha dětech, především synech, kteří by zajišťovali zachování rodu. Nemít syna znamenalo prohřešek proti synovské oddanosti (*bát hiếu*).³⁴ Pokud legitimní žena nebyla schopna porodit mužského potomka, měl muž právo vzít si druhou manželku..

Dalším určujícím důvodem existence polygamie byla ekonomická situace na venkově. Hlavním úkolem ženy bylo dát svému muži syna, ale také se starat o chod domácnosti, což

³⁴ Dalším závažným proviněním bylo nepečovat o své rodiče během jejich života. Třetím proviněním bylo poskvrnění památky zesnulých rodičů konáním nedůstojných činů.

předpokládalo její účast na téměř všech pracích. Vedlejší manželky se staly velmi výhodným, jistým a spolehlivým zdrojem pracovní síly, která navíc pracovala zadarmo, protože se jí jako členice rodiny nemusela vyplácet žádná mzda za vykonanou práci. Někteří muži měli tedy tolik žen, kolik měli statků.³⁵

Polygamie též uspokojovala určitou potřebu marnivosti, především u bohatých vrstev, kde byli muži pyšní na vysoký počet žen, čímž nepřímo zdůrazňovali své bohatství. Např. panovník Tụ Đức měl 104 vedlejších manželek.

Dalším důvodem, proč se polygamie rozšířila, byla touha po spojení s bohatou a vlivnou rodinou, např. Lê Quý Đôn provdal jednu ze svých neteří jako vedlejší manželku za Vữ Tông Diễma, poté co Diễm uspěl u zkoušek.³⁶

5. ROZDĚLENÍ POSTAVENÍ V DANÝCH ŽEN:

5.1. HLAVNÍ MANŽELKA, neboli legitimní manželka (*thê, vợ cả,*)

Pouze hlavní manželka byla považována za člena rodiny a měla postavení rovnocenné se svým mužem. Teoreticky se žena nemohla aktivně účastnit uctívání předků, přesto však byla oprávněna zastávat stejné místo jako její choť při ceremoniích před oltářem předků, pohřebních či jiných rodinných obřadech. Nelze také opomenout, že to byla především žena, která se starala o přípravu veškerých obětí, kladla je na oltář předků, kde je pak následně její manžel nabídl předkům. Hlavní manželka také měla právo sedět s mužem u stolu, což ženám nižších kategorií nebylo povoleno.

Žena zodpovědná za chod domácnosti nebyla v tradiční vietnamské společnosti ničím neobvyklým, přičemž John Barrow (v roce 1790) tento jev komentoval následovně: „Číňan by považoval za potupné svěřit jakoukoli důležitou událost ženě, kdežto ženy z hlediska Končinčičanů se k vykonávání těchto záležitostí hodí, a proto jsou jim svěřovány zásadní věci týkající se rodiny.“³⁷ Legitimní manželka byla pravou paní domu a bývala proto nazývána „velitelkou vnitřku“ (*nội tướng*). Měla v rukou peníze, urovnávala výdaje a příjmy nebo se

³⁵Nguyễn Văn Huyền., *The Ancient Civilization of Vietnam*, Hanoi, The Gioi Publishers, 1995, str. 40.

³⁶ Insun Yo, *Law and Society in 17th and 18th Century Vietnam*, Asiatic Research Center, Korea University, Seoul, str. 60.

³⁷ Tamtéž.

starala o výběry nájmu, tj. zastávala roli správce domácnosti. Spolu se svým manželem měla právo rozhodovat o osudu svých dětí a angažovala se též ve výběru vhodných partnerů.

Je však nutné připomenout, že v konfuciánsky orientovaných rodinách vyšších vrstev žena měla pouze na starosti domácnost a péči o potomky a rodinu manžela. V rodinách rolnického obyvatelstva byla její role významnější z toho důvodu, že ženy byla ekonomicky aktivní a výrazně se podílely na zajištění příjmů rodiny.

Jak již bylo výše zmíněno, žena se musela postarat o chod domácnosti svého manžela. Dále se od ní očekávalo, že bude schopna porodit mužského potomka, který by pokračoval v linii rodu. Stávalo se, že se žena, jejíž muž byl stížen neplodností, snažila pořít si dítě s jiným mužem. Musela však být obezřetná, protože tímto jednáním se provinila proti právním nařízením a tresty za nevěru byly vůči ženám nesmírně tvrdé. Byla též považována za matku všech dětí svého muže, které ji nazývaly „vážená matka“ (*mẹ già*) nebo „pravá matka“ (*đích mẫu*), a spolu s manželem byla zodpovědná za jejich vzdělání.

5.2. VEDLEJŠÍ MANŽELKA (*thiếp, vợ lẽ*)

Manželky druhé kategorie nebyly chápány za rovnocenné členy rodiny, nýbrž pouze za přírůstek do rodiny (*thiếp gia*).³⁸ V právním zákoníku *Gia Long* byla nazývána jako *thiếp* nebo také *thứ thât*, resp. *trác*, což znamenalo „člověk, který jí vedle, ale leží blízko“.³⁹ Legitimní choť byla pouze jedna, ale počet vedlejších manželek nebyl pevně stanoven a různil se v jednotlivých rodinách, především v závislosti na ekonomické situaci manžela. Bohatí muži měli většinou pět až sedm manželek, přičemž každá měla svůj vlastní příbytek.

Dříve měl muž právo vybrat si svou vedlejší manželku zcela libovolně, ale od 19. století musel k tomuto činu získat souhlas legitimní manželky, která se ve výběru druhé ženy sama angažovala, když zjistila, že není schopna svému muži dát mužského potomka. Dle Đặng Thanh Lê všeobecně rozšířená snaha o zachování rodu se stala tragedií nejen pro hlavní manželku, protože s příchodem druhé ženy ztrácela svého manžela, a zároveň byla tragedií

³⁸Nguyễn Văn Huyền., *The Ancient Civilization of Vietnam*, Hanoi, The Gioi Publishers, 1995, str. 41.

³⁹ Lê Thị Nhâm Tuyết, *Phụ nữ Việt Nam qua các thời đại*, Hà Nội, NXB Khoa Học Xã Hội, 1975, str. 141.

pro všechny vedlejší manželky, které ztrácely své děti, které patřily do rodu manžela, o jehož chod se starala hlavní manželka.⁴⁰

Hlavní manželka se tedy musela smířit s příchodem další ženy do domácnosti, proto se snažila vybrat vedlejší manželku tak, aby s ní dobře vycházela, přesto však byly dobré vztahy mezi manželkami spíše výjimkou. Dalším velmi prostým důvodem, proč si hlavní manželka hleděla toho, aby si její manžel našel druhou ženu, byla vyhlídka relativního zlepšení vlastní pozice v rodině. Do té doby totiž zastávala nejnižší postavení, byla nejen podřízena všem mužům z rodiny, ale i tchyni. S příchodem vedlejší manželky však do domácnosti přišel nový člen, který zastával ještě nižší postavení v rodinné hierarchii než ona sama. Druhý sňatek manžela také znamenal ulehčení jejích povinností, protože mohla zcela legitimně přenechat valnou část svých povinností druhé ženě. Velmi častým jevem bylo hrubé chování hlavní manželky vůči ženě vedlejší, což byl jeden z hlavních důvodů, proč se dívky osudu vedlejší manželky obávaly.

Možností, jak získat druhou manželku, bylo mnoho. Chudé rodiny své dcery v podstatě prodávaly, protože tím získaly finanční prostředky. Chudé rodiny své děti prodávaly zcela běžně, protože to byl jediný způsob, jak zachránit své dítě v kritických obdobích. To, co se prodávalo, byla především jejich práce, nikoli jejich těla ani duše.⁴¹ Rodiče pak měli možnost své dítě opět vykoupit buď penězi nebo i prací.

Vedlejší manželkou se nejčastěji stávaly chudé, těhotné dívky nebo mladé vdovy, které měly malou šanci se znovu vdát. Jen velmi málo dívek pocházejících z vyšší společnosti bylo ochotno stát se vedlejší manželkou. Byla to tedy především všudypřítomná chudoba a chamtivost rodičů, která odsoudila mnohé dívky k těmto sňatkům.

Nízké postavení vedlejší manželky, jak v rámci rodiny, tak i v rámci společnosti bylo patrné i v tom, že svatební obřad byl velmi jednoduchý a prostý, nebylo třeba dodržovat složité rituály a tento svazek nebylo nutné hlásit příslušným úřadům. Navíc vedlejší manželky nesměly držet smutek za zesnulé rodiče svého manžela po dobu tří let, protože jim předepsaná

⁴⁰ Đặng Thanh Lê, *Thế loại gia huấn và chức năng giáo dục phụ nữ của thiết chế gia đình truyền thống*, str. 196. In: Trương Lai (Ed.), *Những nghiên cứu xã hội học về gia đình Việt Nam*, Hà Nội, NXB Khoa Học Xã Hội, 1996, str. 335.

⁴¹ Insun Yo, *Law and Society in 17th and 18th Century Vietnam*, Seoul, Asiatic Research Center, Korea University, str. 80.

doba smutku byla dlouhá pouze jeden rok. Syn hlavní manželky nemusel držet rok smutku po smrti vedlejší ženy, kdežto ona musela po jeho smrti roční období smutku dodržet.

Vedlejší manželky byly podřízeny legitimní manželce, oslovovaly jí „první paní“ (*bà cā*) a samy sebe nazývaly podle pořadí, které zastávaly v rodině, tj. „(já) druhá“, „(já) třetí“ (*chì hai, chì ba...*). Na rozdíl od první manželky se nemohly účastnit správy domácnosti, musely pouze poslouchat a vykonávat příkazy a rodit děti, nad kterými neměly žádné pravomoci, nemohly se podílet na jejich výchově a rozhodovat o jejich osudu. Jejich vlastní děti je neoslovovaly jako svou matku, ale musely je nazývat „*dì*“ (zájmeno označující mladší sestru matky). Neúctěšnost postavení vedlejší manželky si ženy uvědomovaly a svůj postoj vůči této roli je vyjádřeny v mnoha lidových písních a příslovích. V tomto ohledu také mnoho dívek říkávalo, že „Je lepší zemřít mladá, než být druhou ženou.“ (*Chết trẻ còn hơn lấy lẽ.*)⁴²

5.3. KONKUBÍNY, SLUŽKY (*nàng hầu, tỳ*)

Jedná se o kategorii žen, jenž nebyly provdané za svého pána, přesto byly chápány jako členky rodiny. Tyto ženy se většinou kupovaly. Měly možnost se stát ženou druhé kategorie, pokud proběhl svatební obřad. Konkubíny se vyskytovaly spíše v bohatých rodinách vysoce postavených úředníků.

Pozice žen v rámci rodiny i společnosti byla nejistá, protože ani právní nařízení jim nevěnovala příliš velkou pozornost, resp. v zákonících byla otázka žen definována pouze skrze jejich postavení v rámci předepsaných procedur sňatku či v rámci jejich povinností vůči manželovi, dětem a celé rodině. Postavení vedlejších žen a konkubín bylo znevýhodněno navíc tím, že právo je nebralo v potaz a nezmiňovalo se o nich, kromě konkrétních případů.

6. POVINNOSTI MANŽELKY V MANŽELSKÉM SVAZKU

Na rozdíl od muže, jenž se těšil svobodě a rozsáhlým pravomocem, byla svoboda ženy právně omezena mnoha povinnostmi a nařízeními. Ne náhodou se říkalo „Muž je králem, žena služkou.“ (*Chồng chúa, vợ tôi.*).

⁴² Toan Ánh, *Văn hoá Việt Nam - những nét đại cương*, Hà Nội, NXB Văn Học, 2002, str. 411.

Žena byla povinna žít s manželem v místě, které určil on nebo jeho rodiče (321 - *Hồng Đức/108 – Gia Long*). Právo zakazovalo ženě opustit bez udání důvodů dům svého muže. V případě, že tak učinila, byla odsouzena k těžkým trestům.

Další povinnost ženy je vystižena v přísloví „Muž rozkazuje a žena poslouchá.“ (*Chồng xướng vợ tuân*.)⁴³ Tato povinnost však není konkrétně stanovena v žádném článku zákoníku *Hồng Đức* a spíše vychází z lidových zvyklostí a konfucianismu. Žena musela svému muži sloužit, bedlivě poslouchat jeho výtky a bez výčitek své chyby následně odstraňovat. Její chování v tomto ohledu bylo podrobno přísným omezením, protože se od ní očekávalo, že svou poslušností přispěje k harmonii v rodině, považované konfucianismem za základní jednotku společenského pořádku. Z tohoto důvodu musela žena za všech okolností absolutně poslouchat svého muže, a to i v případech, kdy byla jeho rozhodnutí mylná.

Právo věnovalo velkou pozornost věrnosti manželů. Ovšem je třeba podotknout, že stejně jako v jiných společnostech i zde byl uplatňován dvojí metr: „Nadaný chlapec může mít pět nebo sedm žen, ale věrná žena musí mít jen jednoho manžela.“ (*Tài trai lầy năm, lầy bảy, gái chính chuyên chỉ có một chồng*.)⁴⁴ Jednou z nejdůležitějších povinností ženy byla věrnost svému muži za všech okolností (*Hồng Đức - 401/Gia Long - 332*), zatímco muž mohl mít tolik žen, kolik se mu zachtělo. Nevěra manželky byla přísně trestána a právo muži nařizovalo tuto ženu opustit (jeden z důvodů zapuzení manželky). Naopak měl-li muž ve vietnamské společnosti více žen, nebylo to vnímáno jako nevěrné chování. Muž však byl povinen se o ně starat a projevovat jim svůj zájem. Za žádných okolností nesměl své manželky opustit, protože byly na něj zcela odkázané.

Žena byla povinna držet smutek za svého manžela po dobu 3 let. Toto nařízení vyplývalo z přesvědčení, že by žena měla svému muži zachovávat věrnost i po jeho smrti. Život ženy byl po dobu držení smutku svázán mnoha přísnými pravidly a nařízeními, jejichž porušení stíhaly tvrdé tresty. Hlavním cílem veškerých nařízení bylo donutit ženu zůstat věrnou manželovi i po jeho smrti a zároveň jí zabránit v dalším sňatku. Je nutné konstatovat, že zatímco žena musela povinně dodržet tříleté období smutku, právo vdovcům nestanovovalo žádnou dobu truchlení.

⁴³ Đỗ Hoà Hới, *Góp thêm ý kiến về vai trò của người phụ nữ Việt Nam trong lịch sử*, str. 299. In: *Việt Nam học (kỷ yếu hội thảo quốc tế - lần thứ nhất Hà Nội, 15.-17.7.1998) Tập IV*, Hà Nội, NXB Thế Giới, 2001, str. 473.

⁴⁴ Lê Thị Nhâm Tuyết, *Phụ nữ Việt Nam qua các thời đại*, Hà Nội, NXB Khoa Học Xã Hội, 1975, str. 141.

Žena byla též povinna sdílet vinu i tresty spolu s manželem, tj. v případě, že muž spáchal zločin, byla manželka běžně trestána s ním, např.: manželky povstalců a rebelů proti státnímu pořádku byly odsouzeny k celoživotnímu otroctví bez možnosti být vykoupeny.

Po porovnání povinností muže a ženy stanovené právem si nelze nevšimnout nerovnosti mezi nimi jak z hlediska povinností, tak i práv. Hlavní povinností muže sice bylo zacházet korektně se svou chotí, milovat ji, vážit si jí a chovat se k ní tak, aby u něho žena našla štěstí a podporu, ale právně měl nad ní téměř absolutní moc, např.: muž nebyl stíhán v případě hrubého násilí na ženě v případě, že jí nezpůsobil vážnější zranění či smrt. Nebyl také podroben tolika zákazům jako jeho žena, např. žena se nesměla provdat v období držení smutku za zesnulého manžela, zatímco muž se mohl de facto oženit, kdy chtěl...

7. PRÁVA ŽENY V MANŽELSKÉM SVAZKU

Žena měla právo na snížení viny, trestu v případě, že manžel vykonával úřednickou funkci.

Žena ve vietnamské společnosti měla nejen právo majetek dědit, ale i vlastnit. Vietnamské právo se sice dopodrobna nezabývalo otázkou rozdělení majetku manželů, ale byly v něm naznačeny obecné modely řešení, konkrétně se řešilo pouze pár specifických případů. Z hlediska práva se v manželství rozlišovaly tři typy majetku:

- 1) *phu tôn điễn sản* – majetek (především půda a pozemky) manžela a jeho rodiny;
- 2) *thê tôn điễn sản* – majetek, který si s sebou žena přinesla od své rodiny;
- 3) *tân tôn điễn sản* – majetek, který nabyli manželé společnou prací.

Právo se zabývalo rozdělením majetku pouze v případech, kdy žena či muž porušili své povinnosti nebo spáchali trestný čin. Při rozdělení majetku se bral v potaz původ a charakter majetku i existence či neexistence potomků. Zemřel-li manžel první, měla jeho manželka právo zdědit jeho majetek. Majetek *phu tôn điễn sản* (původní majetek manžela a jeho rodičů) se navracel jeho rodičům. V případě, že už nežili, se majetek rozdělil na dvě části. Jedna část připadla manželce, druhá dědicům, aby měli dostatek prostředků k praktikování kultu předků. Společně nabytý majetek (*tân tôn điễn sản*) se také rozdělil na dvě části – jedna část připadla manželce, druhá část (tj. manželova) se rozdělila na tři části,

z nichž dvě připadly manželce a třetí byla určena na výdaje spojené s kultem předků a na péči o hrobku. Pokud manželka zemřela první, uplatňoval se stejný způsob dělení majetku. Podle Insun Yoa fakt, že se po ženině smrti část majetku vracela její rodině, dokazuje, že žena nikdy nebyla plně podřízena mužově autoritě a byla stále považována za členku své původní rodiny.⁴⁵ Zákoníkem stanovené právo ženy na majetek demonstruje její relativně vysoký status nejen v rodině, ale i ve společnosti. V tomto ohledu manžel neměl právo nakládat s jejím soukromým majetkem, stejně tak jako ona nesměla nakládat s jeho. Manžel měl právo přivlastnit si majetek své manželky pouze v případě, že se proti němu provinila, tj. byla mu nevěrná či ho fyzicky napadla. Z hlediska přerozdělení majetku si tedy byli muž se ženou rovni, ovšem žena na rozdíl od muže neměla právo na absolutní vlastnictví majetku, tj. v případě, že se provdala za jiného muže, ztrácela právo na majetek svého prvního muže a musela ho přenechat dědicům. Naopak oženil-li se znovu muž, ponechával si majetek své první ženy.

Manžel i manželka měli stejná práva v nakládání s majetkem *tân tôn điền sản* (majetek nabytý společnou prací). Na tento majetek neměl ani jeden z nich absolutní právo a v případech prodeje, hypotéky či výměny majetku se vyžadoval souhlas obou manželů. Až v zákoníku dynastie Nguyễn (zákoník *Gia Long*) bylo muži uděleno absolutní právo na společný majetek, ale ve skutečnosti muž nikdy neprodal majetek bez souhlasu manželky a ani kupující strana nebyla ochotna ke koupi, pokud by prodej neměl proběhnout ve jménu obou manželů.⁴⁶

Žena měla také právo za určitých okolností požádat o rozvod.⁴⁷

8. KONEC MANŽELSTVÍ

Soužití manželů bylo ve Vietnamu ukončeno smrtí nebo rozvodem, přičemž ve vietnamské středověké společnosti bylo možné rozlišit několik typů rozchodu mezi manželi. Právně se rozlišovaly tři typy rozvodu: 1) nucený rozvod; 2) rozvod na základě vzájemné dohody; 3) rozvod na základě žádosti manželky.

⁴⁵ Insun Yo, *Law and Society in 17th and 18th Century Vietnam*, Soul, Asiatic Research Center, Korea University, str. 92.

⁴⁶ Insun Yo, *Law and Society in 17th and 18th Century Vietnam*, Soul, Asiatic Research Center, Korea University, str. 93.

⁴⁷ Viz kapitola: Rozvod na základě žádosti manželky

8.1. NUCENÝ ROZVOD

Muž měl právo či dokonce povinnost zapudit manželku ze svého domu, aniž by musel žádat povolení příslušných autorit, v případě, že se žena dopustila následujících přestupků: neplodnost (*không con*), špatné mravy (*dâm dât*); neuctivé chování vůči svému tchánovi a tchyni (*không thờ cha mẹ chồng*); upovídánost (*Đa ngôn*); krádeže (*trộm cắp*); žárlivost (*ghen tuông*); nemoc (*có ác tật*).

Jedná se o tzv. sedm případů zapuzení (*thất xuất*) nebo také *rẫy vợ* (*xuất thê, bỏ vợ*). V případě, že se žena provinila proti svému muži jedním z těchto přestupků, byl rozvod povinný a muž se musel se svou ženou rozvést, i kdyby nechtěl. Sedm případů zapuzení bylo převzato z právního systému čínské dynastie Tang (618-907) a poprvé se objevilo v zákoníku *Hồng Đức*.

Manžel však neměl moc absolutní. Právně byly formulovány tři okolnosti, za kterých se muž nemohl zbavit své ženy (*tam bất khả xuất*):

- 1) žena s ním držela tři roky smutku po smrti jeho rodičů;
- 2) pokud svou prací přispěla k obohacení jeho rodiny, tj. nemohl se s ní rozvést v případě, že v době sňatku byli chudí, ale během svého společného života zbohatli;
- 3) pokud žena neměla žádné příbuzné, kteří by se jí ujali.

Zapuzení manželky bylo původně motivováno spíše zájmy rodiny, z konfuciánského hlediska chápané jako základní společenské jednotky, než pouze z hlediska vztahu mezi mužem a ženou. Není však známo do jaké míry muži toto právo uplatňovali. Je možné předpokládat, že tato zvyklost nebyla rozšířena mezi běžným obyvatelstvem, a to převážně z ekonomických důvodů. Organizace svatby byla totiž velmi nákladnou záležitostí, která mnohdy vedla nejen k zadlužení rodiny, ale i k jejímu bankrotu. Manžel také nechtěl plýtvat penězi i z toho důvodu, že by si druhou svatbu nemohl dovolit. Zapuzení manželky by navíc znamenalo znatelnou ztrátu pracovní síly, protože žena svou prací významně přispívala do rozpočtu rodiny. Navíc byl muž povinen vrátit manželce její majetek, protože na něj z právního hlediska měla nárok. Naopak zde byla snaha se aktu zapuzení vyhnout. Otázka nesouladu mezi manželi či otázka nenarozeného mužského potomka se řešila tak, že muž si

pořídil jednu nebo více vedlejších manželek. Insun Yo se domnívá, že zapuzení manželky bylo vykonáváno pouze úzkou skupinkou ortodoxních konfuciánských učenců a zůstávalo spíše otázkou teorie než praxe, byť mužům, kteří svou ženu nezapudili, hrozil trest.⁴⁸ Muži byli neochotni zapudit svou manželku i z toho důvodu, že brali v potaz konflikt s rodinou manželky, který by vznikl jejím zapuzením, a proto se této povinnosti vyhýbali, přestože se žena přestupku dopustila.

8.2. ROZVOD NA ZÁKLADĚ VZÁJEMNÉ DOHODY

V případě, že život manželské dvojice nebyl harmonický, a ani jedna strana si nepřála v soužití pokračovat, mohl jak muž, tak i žena požádat o rozvod. I když k ukončení manželství nebylo třeba žádat povolení autorit, ze zákona se požadoval psaný dokument, který by potvrdil autenticitu i platnost rozvodu. Tento dokument musel obsahovat rozvodovou přísahu, datum rozvodu, podpis manžela a otisk prstu manželky. Celý akt odloučení byl završen rozlomením mince, což symbolizovalo rozdělení majetku, nebo rozlomením páru hůlek, což znamenalo rozdělení bydlení. U rozvodu nebyl nutný svědek. Je zajímavé, že při uzavření sňatku nebylo nutné sepsat žádný dokument, u rozvodu to však bylo povinné. Otázkou zůstává, do jaké míry se rozvody písemně zaznamenávaly, protože většina obyvatelstva byla negramotná. John Barrow k rozvodům poznamenal: „V Kočičině rozlomením jedné z jejich měděných mincí nebo páru hůlek mezi mužem a ženou bez přítomnosti svědka je považováno za rozpuštění jejich původního spojení a za akt rozvodu.“⁴⁹

Rozvod na základě vzájemné dohody byl běžnou záležitostí a i ženy mohly běžně zažádat o rozvod, pokud nebyly spokojeny v manželském soužití. Bylo to dáno i tím, že žena po svatbě nikdy nepřerušila styky se svou vlastní rodinou, u které měla svým způsobem stále zázemí, jelikož se sňatkem automaticky nestala plnohodnotnou členkou manželovy rodiny. Proces její integrace do nové, tj. manželovy rodiny, byl završen narozením dětí.

⁴⁸ Insun Yo, *Law and Society in 17th and 18th Century Vietnam*, Soul, Asiatic Research Center, Korea University, str. 67.

⁴⁹ Insun Yo, *Law and Society in 17th and 18th Century Vietnam*, Asiatic Research Center, Korea University, Soul, str. 69.

8.3. ROZVOD NA ZÁKLADĚ ŽÁDOSTI MANŽELKY

Zákoník *Hông Đúc* ve většině zákonů upřednostňoval práva mužů, přesto však v určitých aspektech ochraňoval práva žen. Ženy měly právo zažádat o rozvod v momentě, kdy muž nedostál svých povinností a nestaral se o svou choť po dobu pěti měsíců nebo po dobu jednoho roku v případě, že měli děti (článek 307/308 zákoníku *Hông Đúc*). Soud pak nařídil okamžitý rozvod. Jelikož muž neplnil své závazky vůči manželce, ani od ní se neočekávalo, že bude vykonávat své povinnosti. Dalším důvodem rozvodu bylo neuctivé chování manžela vůči rodičům své manželky, tj. v případě, že zeť hrubě zacházel či spílal svému tchánovi a tchyni, měla žena právo požádat o rozvod (článek 333 zákoníku *Hông Đúc*).

Právo se podrobně nezabývá rozdělením majetku při rozvodu manželského páru. Rozvodem byl však vztah mezi mužem a ženou definitivně ukončen, přičemž obě strany byly vůči sobě zbaveny práv i povinností. Muž nesměl za žádných okolností nutit svou manželku k tomu, aby se za něj znovu provdala.. Majetek byl rozdělen rovnocenně mezi obě strany. Manželovi zůstal jeho původní majetek, přičemž i žena měla právo na svůj majetek i na věci, které jí dal během společného soužití její manžel. Majetek, jenž manželský pár nabyt společnou prací, musel být mezi ně spravedlivě rozdělen. Děti většinou patřily svému otci, ale žena měla z hlediska zvyklostí právo na polovinu svých dětí, pokud o ně projevila zájem.

9. SMRT

Ve Vietnamu smrt jednoho z manželů neznamenal konec styků mezi oběma rodinami. Žijící strana byla zavázána plnit určité povinnosti vůči rodině zesnulého. Povinnosti vdovce a vdovy se však markantně lišily, což vyplývalo z tehdy převažující konfuciánské morálky. Vdovec neměl příliš povinností vůči rodině své zesnulé manželky. Byl povinen držet rok smutku a i když se oficiálně nesměl v tomto období znovu oženit, většinou tak činil zcela beztrusně. Podle Insun Yoa byla situace mužů, kteří přebývali v domě své manželky, poněkud odlišná, protože zůstávali v domě rodičů své zesnulé choti a mohli si vzít její sestru za ženu. Tuto domněnku Insun Yo vyslovil na základě hlášení Lemonniera de la Bissachèra

z přelomu 18. století, v němž byla zmíněna možnost sňatku se sestrou zesnulé manželky, protože vietnamské prameny se o této zvyklosti nezmiňují.⁵⁰

Dodnes není známo, do jaké míry se ve vietnamské společnosti uplatňoval levirát⁵¹. Nejstarší zmínky o této zvyklosti ve Vietnamu pocházejí z období Tří říší (220-265) v Číně: Xue Zong, úředník státu Wu, ve svém hlášení poznamenal, že Vietnamci v oblastech Mi-leng (Me Linh) v okrese Jiao-zhou (Giao Châu) a v oblasti Du-pang (Đô Bàng) v okrese Jiu-zhen (Cửu Chân) si brali za manželky ženy svých zesnulých bratrů.⁵² Levirát však ve vietnamské společnosti stále existoval i v 15. století. Zákoník dynastie Lê tento typ sňatku zakazoval, přičemž trestem za toto porušení bylo vyhnanství.

Po smrti manžela se role ženy v domě stala mnohem důležitější a zřetelnější. Vdova nahradila svého muže v čele domácnosti, ač byla teoreticky podřízena nejstaršímu synovi. Musela zůstat se svými dětmi, dále se starat o jejich výchovu a nadále spravovat chod domácnosti, přičemž nakládala i s majetkem, který zdělila po svém manželovi. Měla také částečné právo rozhodovat a nakládat s majetkem svých dětí, které zdělily po svém otci, do doby než dosáhly plnoletosti, tj. 15 let, což dokazují dokumenty o prodeji majetku pocházející z roku 1789, na kterých se nachází společný podpis jak dítěte, tak i jeho matky.⁵³

Vdova byla povinna držet tři roky (resp. 27 měsíců) smutku po smrti svého muže. Pokud se v tomto období provdala za někoho jiného, dopustila se tak jednoho z nejhorších zločinů, a to z nečestnosti (*bát nghĩa*, č. *bu yi*). Z hlediska morálního zákona se nesměla znovu provdat, pokud tak učinila, byla považována za nečestnou (*thất tiết*). Svým druhým sňatkem navíc žena automaticky ztratila právo na své děti, které se pak ocitly v péči svých příbuzných. V právních nařízeních se odrážela nerovnost mezi mužem a ženou z hlediska povinností, které měli vůči svému zesnulému partnerovi a rodině. Dle zákoníku *Hồng Đức* musela vdova dodržovat tříleté období smutku, pokud možno se nesměla znovu provdat a měla plnit své závazky, které měla vůči svému tchánovi a tchyni, zatímco vdovci nebyla

⁵⁰ Insun Yo, *Law and Society in 17th and 18th Century Vietnam*, Asiatic Research Center, Korea University, Seoul, str. 71.

⁵¹ Levirát (z lat. *levir* = švagr) je starý obyčej praktikovaný především v rodových společnostech, podle něhož si příbuzný zesnulého (obvykle bratr) musel vzít za manželku vdovu po zesnulém. Levirát je charakteristický pro společnosti, pro něž je určujícím příbuzenským vztahem patrilinearita. Levirát umožňuje zachování patrilineární rodové continuity, zajišťuje nedělitelnost majetku rudu a zachovává sociální postavení vdovy a sirotků.

⁵² Insun Yo, *Law and Society in 17th and 18th Century Vietnam*, Asiatic Research Center, Korea University, Seoul, str. 72.

⁵³ Tamtéž, str. 95.

stanovena žádná doba držení smutku, ani povinnosti vůči rodině manželky, s níž byly vztahy ukončeny okamžitě po její smrti.

Právo se snažilo stimulovat vdovy k tomu, aby po uplynutí doby smutku zůstaly neprovdané a nadále se staraly o rodinu svého muže. Tyto věrné vdovy byly oceňovány mnoha způsoby, např. pozemkovým darem, vystavěním pomníku, který připomínal jejich věrnost nebo udělením různých titulů. Po uplynutí doby držení smutku především mladé vdovy opouštěly rodinu manžela a vracely se ke svým rodičům, aby se pak znovu provdaly. Toto jednání bylo sice v rozporu s konfuciánskou morálkou a právními nařízeními, ale jinak nebylo trestáno.

10. ZÁVĚR

Cílem této práce bylo načrtnout postavení ženy ve vietnamské rodině v období od 10. do 19. století, tj. v období, které lze označit za středověk. Pozice ženy jak v rámci rodiny, tak i v rámci společnosti byla determinována především sociálně-ekonomickým statutem rodiny. Ve vietnamské tradiční společnosti lze rozlišit dvě sociální vrstvy – vyšší a nižší. Vyšší vrstva, jejíž součástí byl panovnický dvůr a část státních úředníků, byla silně ovlivněna čínskou kulturou a konfucianismem, což se odrazilo i na pozici ženy v rodině. Ženy byly vnímány jako méněcenné a podřízené mužům, byly odkázány do domácnosti a byla jim odepřena jakákoli společenská aktivita. Jejich hlavním úkolem byla péče o domácnost manžela, o jeho rodiče a děti. Tyto konfuciánské rodiny byly kopií modelu rodiny čínské, tj. hlavou rodiny byl otec a jeho autoritě se museli všichni podřít. V nižší vrstvě, tj. ve vrstvě rolníků, řemeslníků a obchodníků, byl rozšířen typ rodiny, v níž si byli manžel s manželkou téměř rovni. Dalším jejím charakteristickým rysem byl individualismus všech členů, tedy také žen. Nižší vrstvy nebyly tolik ovlivněny čínskou kulturou a konfucianismem, který se projevoval stále silněji ve všech oblastech společenského života (právo, vzdělání,...), ale spíše se řídily svým zvyklostmi, které byly z hlediska Číňanů vnímány jako barbarské. Život žen, pocházejících z nižších vrstev, nebyl na rozdíl od žen z konfuciánských rodin svázán tolika pravidly a nařízeními. Tyto ženy byly sice teoreticky podřízeny mužům, ale v podstatě byly na mužích nezávislé, měly právo vybrat si svého partnera, vlastnit majetek, žádat o rozvod nebo pracovat. Vietnamská žena byla významnou pracovní silou a mnohdy to byla ona, kdo živil celou rodinu.

Jak již bylo výše zmíněno, relativní pozice muže a ženy ve vztahu byla určena především ekonomickými faktory. V případě, že žena pocházela z bohatší či významnější rodiny než její muž, měla mnohdy tendenci pohlížet na něj i na jeho rodinu poněkud shora. V tomto ohledu muž musel být též obezřetnější ve svém zacházení s ní, aby nevyvolal nevoli její rodiny. Dalším faktorem, který určoval skutečnou situaci ve vztahu muže a ženy, bylo místo bydliště. Pokud žena nežila v domě rodiny svého chotě a on se nastěhoval k ní, měla mnohem svobodnější postavení. Ve vietnamské středověké společnosti nebyl muž žijící u své manželky žádnou zvláštností, naopak byla to velmi častá záležitost. Chlapci z chudých rodin se mnohdy nastěhovali do rodiny své snoubenky a nabídli svou pracovní sílu, když nebyli schopni poskytnout předepsané množství svatebních darů. Pokud chlapce dívčina rodina shledala bystrým, byl požádán, aby se připravil na úřednické zkoušky. Tento typ manželského soužití byl typický především v rodinách, které neměly mužského potomka, jenž by pokračoval v rodě. Toto manželské soužití komentoval Christopher Borri následovně: „Muž přinesl svůj podíl, opustil vlastní dům a odešel k manželce, na jejíž náklady žil, přičemž žena se starala o domácí záležitosti, řídila rodinu, zatímco muž doma nečinně žil a netušil, co je doma a co není, spokojen, že má maso a oblečení.“⁵⁴ Letargický muž, nestarající se o domácí záležitosti, žijící na účet manželky, navíc v jejím vlastním domě, ponechávající jí mnoho pravomocí, byl zcela v rozporu s konfuciánskou morálkou, přesto se tento model manželského soužití nepodařilo odstranit ani zákazy ze strany panovníka Lê Thánh Tông (vládl 1460-1497) a přetrval až do 19. století. O mužích finančně závislých na svých manželkách hovořil také Charles Chapman, vyslaný do Kočičíny v roce 1778: „Dámy jsou zde bez pochyby aktivnějším pohlavím; většinou se starají o veškeré obchodní záležitosti, zatímco jejich líní páni sedí na svých zadnicích, pokušují, žvýkají betel nebo popíjejí čaj.“⁵⁵

Dle mnoha dalších autorů, jako např. Trần Quốc Vuronga a Nguyễn Văn Kýa, o postavení manželky vůči manželovi výmluvně vypovídá i samotný vietnamský termín „manželé“ (*vợ chồng*). Ve vietnamském jazyce, a to především v jeho pořekadlech a příslovích, se odráží tradiční smýšlení lidí, kde první slovo ve slovních spojeních vyjadřujících rodinné vztahy je označením významnějšího a váženějšího člověka, např.: *cha con* (otec a synové), *ông cháu* (děd a vnuci), *anh em* (starší bratr a mladší bratr). Avšak ve slovním spojení *vợ chồng* stojí na prvním místě „manželka“ a teprve za ní „manžel“, z toho

⁵⁴ Insun Yo, *Law and Society in 17th and 18th Century Vietnam*, Soul, Asiatic Research Center, Korea University, str. 60.

⁵⁵ Tamtéž, str. 65.

lze vyvodit, že manželka se ve vietnamské tradiční společnosti těšila mnohdy většímu respektu než její muž.⁵⁶ Její význam a vliv na muže také vyjadřuje přísloví „Muž září díky své ženě.“ (*Chông sang vì vợ*).⁵⁷ Není proto nic neobvyklého, když se v lidové slovesnosti setkáváme s velkým množstvím vtipů či narážek na muže „pod pantoflem“, např.: „Mužův příkaz není stejně silný jako ženin gong.“ (*Lệnh ông không bằng công bà!*)⁵⁸.

Postavení ženy se však postupem času měnilo. V souvislosti se stále sílícím konfucianismem, způsobeným orientací vietnamského panovnického dvora, se pozice ženy v rámci společnosti, i rodiny stále zhoršovala. V 19. století byl přijat nový zákoník Gia Long, který byl téměř přesnou kopií zákoníku *Da Qing Lu Li* mandžuské dynastie Qing (1644-1911), a tak žena ztratila svou svobodu a nezávislost a mnohá ze svých práv.

⁵⁶ Trần Quốc Vương, *Truyền thống phụ nữ Việt Nam*, Hà Nội, NXB Phụ Nữ, 1972, str. 13.

⁵⁷ Đặng Nghiêm Vạn, *Dòng họ, gia đình và vai trò phụ nữ*, str. 34. In: *Hội nghị khoa học cán bộ nữ, kỹ yếu hội nghị (lần thứ IV)*, Hà Nội, 1999.

⁵⁸ Đặng Nghiêm Vạn, *Dòng họ, gia đình và vai trò phụ nữ*, str. 34. In: *Hội nghị khoa học cán bộ nữ, kỹ yếu hội nghị (lần thứ IV)*, Hà Nội, 1999.

11. BIBLIOGRAFIE

- 1) Giddens A., *Sociologie*, Praha, Argo, 1999, str. 156.
- 2) Vasiljev I., *Za dědictvím starých Vietů*, Praha, Etnologický ústav AV ČR, 1999, str. 223.
- 3) Nguyễn Văn Huyền, *The Ancient Civilization of Vietnam (Stará civilizace Vietnamu)*, Hanoi, The Gioi Publishers, 1995, str. 304.
- 4) Trương Lai (Ed.), *Những nghiên cứu xã hội học về gia đình Việt Nam (Sociologické výzkumy vietnamské rodiny)*, Hà Nội, NXB Khoa Học Xã Hội, 1996, str. 335.
- 5) Insun Yo, *Law and Society in 17th and 18th Century Vietnam (Právo a společnost ve Vietnamu v 17. a 18. století)*, Seoul, Asiatic Research Center, Korea University, str. 158.
- 6) Trần Quốc Vương, *Truyền thống phụ nữ Việt Nam (Tradice vietnamské ženy)*, Hà Nội, NXB Phụ Nữ, 1972, str. 97.
- 7) *Hội nghị khoa học cán bộ nữ, kỹ yếu hội nghị (lần thứ IV) (Vědecká konference ženských kádrů, bulletin konference)* Hà Nội, 1999.
- 8) Lê Thị Nhâm Tuyết, *Phụ nữ Việt Nam qua các thời đại (Vietnamské ženy ve všech epochách)*, Hà Nội, NXB Khoa Học Xã Hội, 1975, str. 359.
- 9) Toan Ánh, *Văn hoá Việt Nam - những nét đại cương (Vietnamská kultura – obecné rysy)*, Hà Nội, NXB Văn Học, 2002, str. 497.
- 10) Phan Đăng Thanh, Trương Thị Hoà, *Pháp luật hôn nhân và gia đình Việt Nam xưa và nay (Právo týkající se sňatku a rodiny ve Vietnamu v minulosti a současnosti)*, TP Hồ Chí Minh, NXB Trẻ, 2000, str. 252.
- 11) *Việt Nam học (kỹ yếu hội thảo quốc tế - lần thứ nhất Hà Nội, 15.-17.7.1998) (Vietnamistika (bulletin čtvrté mezinárodní konference v Hanoji 15.-17. 1998))*, Tập IV, Hà Nội, NXB Thế Giới, 2001, str. 473.
- 12) Lương Thân, Cao Nãi Quang, Nguyễn Sĩ Giác, Vũ Văn Mẫu, *Quốc Triều Hình Luật (Zákoník Quốc Triều Hình Luật)*, Trường Luật Khoa Đại Học, Sài Gòn, 1956, str. 159.